

ности које се штите друштвеном самозаштитом, користећи се законским текстовима, табелама (на пример — код кретања криминала у СФРЈ) кратким коментарима и уобичајеним уџбеничким текстом. Оваквом методологијом, практикум је на путу да прерасте у класичан универзитетски уџбеник. У главама IV и V се обрађују субјекти ДСЗ, њихова права и дужности у систему ДСЗ, надлежност, начини деловања, значај и њихов међусобни однос по питању остваривања друштвене самозаштите.

На крају, у главама VI, VII и VIII по уобичајеној методологији као и за систем ОНО, дати су законски текстови који се односе на финансирање, обучавање и планирање друштвене самозаштите.

Књига је, дакле, састављена од претежно изворних текстова закона, смерница, резолуција и других друштвено-политичких докумената опредељених за одбрамбено-заштитну функцију друштва. На овај начин се студентима и другим заинтересованим лицима омогућава да на једном месту имају прикупљене изворне информације из те области.

Аутор је водио рачуна да се изворни текстови не ребају један поред другог механички, већ по проблемима који се обрађују, а по обиму у најнужнијој мери. Водио је, дакле, рачуна о педагошким захтевима који се постављају пред наставни материјал. Још један квалитет краси ову књигу: на крају сваке логичке целине аутор је дао питања за вежбање, чиме је упутио студенте на најбитније у овим текстовима.

На крају можемо да закључимо да је практикум садржински и педагошки веома добро компонован и обликован и да ће послужити својој намени. Ове и друге евентуалне примедбе могу само послужити аутору за корекције на следећем издању.

мр Владан Јончић

Љ. Трговчевић, НАУЧНИЦИ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914—1920, „Народна књига“ и Српска књижевна задруга, Београд 1986, 358 стр.

Ослобађање и уједињавање народа и стварање држава објашњавани су у историји као резултат ратова и међународних односа. Као главни protagonisti су истицани владари, државници и војсковође. Од успешности њиховог деловања зависило је остваривање политичких циљева и развој држава и народа. Међутим, улога и јавни рад научника су ретко или чикако истицани. Као неки часни изузеци су помињани научници који су били истовремено политичари или обављали поједине државне функције.

Овакво гледање на улогу научника није страно ни југословенској историографији када се бави догађајима из историје наших народа у другој половини XIX и почетком XX века. А то је било време борби готово свих наших народа за ослобођење и доба развоја југословенске идеје за чије су се остварење залагали јавни радници из наших крајева.

Желећи да то измени, Љубинка Трговчевић се прихватила занимљивог и хвале вредног подухвата да научнике Србије са почетка XX века прикаже у новој, до сада мало познатој улози. Њихов научни рад је употпуњен њиховом јавном делатношћу у Краљевини Србији коју су обављали као министри, посланици и политички писци. За овакво посматрање је био најпогоднији најважнији догађај у историји наших народа на почетку XX века — први светски рат — у коме је дошла до врхунца борба за стварање заједнице југословенске државе.

Рад српских научника, углавном професора Београдског универзитета и чланова Српске академије наука, Љубинка Трговчевић је сместила у временски оквир од 1914. до 1920. године. Имајући у виду сва збивања која су пратила Краљевину Србију у том периоду, извршила је периодизацију њиховог деловања. Дају се уочити три временска периода деловања српских научника, а то су почетак рата 1914. до 1915. (време повлачења из Србије), доба избеглиштва 1915—1918. и на крају 1918—1920. — рад на стварању нове државе и, посебно, учешће на Конференцији мира.

Својом садржином целина 1914—1915. се може узети и као увод јер у њој писац даје пре свега подужи списак истакнутих српских научника са функцијама које су обављали у почетку рата, најчешће као резервни официри. Преко тога се долази до првих јавних политичких исцупања како у оквиру Србије, тако и према савезницима. Највише се истиче рад у време заседања Скупштине у Нишу 1914. и израде Декларације о ратним циљевима Србије. Ту се први пут испољавају политички погледи ових личности на даљи ток српске борбе и став према идеји о уједињењу свих југословенских народа. Како 1915. почињу политичке акције земаља Антанте према Балкану, укључујући наше земље, тако ће се и деловање наших научника мењати. Неки од њих напустиће војне јединице и прихватити политичко-пропагандне задатке, кренути као представници Србије у политичке мисије пут Русије и Енглеске (пролеће 1915) или као пропагандисти у Америку и у друге крајеве у којима живе наши исељеници. То ће бити нарочито испољено у време закључења Лондонског уговора и покушаја његове ревизије као и у јесен 1915. приликом заузимања става према Бугарима о Македонији и савезничком притиску да се попусти бугарским захтевима. Овај период се завршава повлачењем већег броја научника из Србије. Писац износи податке о њиховим сукобима са политичарима око узрока војничког слома Србије и односа према савезницима.

Пажњу читалаца мора да привуче како приказ деловања научника у избеглиштву, тако и групе професора и академика који су остали у поробљеној Србији. Деловање ових других је посебно занимљиво зато што су њихови покушаји код окупационих власти да издејствују повољнији положај становништва касније различито тумачени. Та тумачења су ишла од глорификовања заслуга за спасавање дела културног блага, извесне олакшице народу и помоћи заробљеницима и интерницима, преко Међународног црвеног крста, до оптужби за германофилство и аустрофилство, непријатељство према династији Карађорђевића и идеји о уједињењу Југословена, за везаност за Немачку и Аустрију да би се очувала „Велика Србија“ и сл. У сваком случају, изнети подаци су веома значајни јер омогућавају даља истраживања рада српских научника и њиховог односа према најважнијим догађајима тога времена као што су рат, политика Централних сила и Антанте а посебно улога Краљевине Србије.

Најопширније је обрађен период 1915—1918, што је разумљиво јер се у њему збивају многи догађаји. Нешто се наставља у новим условима, а нешто због тих услова започиње. Наставља се политичко-пропагандни рад. Због губитка државне територије средиште из којег све полази је Крф, где се налази седиште краља, скупштине и владе. Упоредо с тим почиње јавни и културни рад међу избеглицима у Северној Африци, Италији и Француској. Одатле се управља покушајима да се отворе школе и организује просветно-пропагандни рад путем предавања, издавања часописа и политичких дела с циљем да се савезничко јавно мњење покрене у корист нашег народа. Како се у то време појављује и Југословенски одбор као организација Југословена из Аустро-Угарске, у први план ће избити однос српске владе, а потом и научника и јавних радника према тој организацији. Полазећи од циљева Југословенског одбора и жеље да се окупе сви Југословени широм свега, политичко-пропагандни рад Србије ће бити проширен слањем мисија у обе Америке и покушајем деловања у Аустралији и на Новом Зеланду. Поред тога почиње и прикупљање помоћи за Србију а касније и регрутовање добровољаца. Како све то није ишло лако, писац покушава да открије узроке томе. Он их види пре свега у односима према водећим личностима Југословенског одбора и у тешкоћама да се званични представници Србије укључе у рад ове организације. Поред тога су се почеле назирати разлике у погледима на уједињење југословенских народа и будућу државу. Према Љубинки Трговчевић, томе су доста допринели савезници (Енглеска) и неутралне земље (Америка до 1917) који су поклањали већу пажњу личностима из Југословенског одбора чије су предлоге, ноте и меморандуме узимали као једине захтеве Југословена. То је морало да доведе до званичних протеста Срби-

је и до сукоба између српских научника и политичара из Југословенског одбора. У историји наших народа то није било први пут да се једнострано прихвата само оно што говори против владе без обзира на стварно стање и оправданост ставова. У таквим околностима се јављају и суревњивост, тежња ка личном престижу и низ других разлога.

Делатност научника је била најуспешнија у току 1917. и 1918. године. Акције тога времена су пре свега биле везане за предлоге о будућој држави и за приближавање гледишта званичне Србије и Југословенског одбора. У том духу је код једног дела научника Крфска декларација схваћена као компромис и прелазно стање које треба да омогући добијање опште подршке свих савезника. Српски интелектуалци биће активно ангажовани у разматрању ставова и предлога везаних за унутрашње уређење нове државе и за будуће односе између југословенских народа. У оштрој полемици о овим питањима, Љ. Трговчевић разврстава српске интелектуалце на присталице чисте републике (праве републиканце), федералисте (склоне америчкој заједници или конфедерацији швајцарског типа), заступнике монархистичког уређења у духу Крфске декларације (парламентарни режим) и централисте. За ове последње каже да потичу из групе српских политичара који су још на Нишкој скупштини будућу Србију видели као велику, с изласком на море, која ће привући Србе из осталих наших крајева. Можда овде недостаје излагање ставова савезника и јавног мњења према овим поделма.

Ако су се научници делили и имали различита гледишта о унутрашњем уређењу, међу њима је постојала једногласност о територијалним питањима. У том погледу је допринос научника био врло велики. Беогало сви меморандуми о територијалним захтевима су били пропраћени одговарајућим географским, етнографским и политичким картама и списима о Југословенима и подручјима која настајују као хомогене целине. Њихови аутори су били познати научници као Јован Цвијић, Јован Ердељановић, Станоје Станојевић, Јефта Дедијер, Јован Радонић и Љуба Стојановић. И међу захтевима за појединим територијама су се појављивале мале разлике или одступања (према Италији и Румунији, вероватно зато што су сматране нашим савезницима). Ипак им је заједничко залагање за добијање максималних територија при стварању нове државе.

Завршно поглавље се односи на деловање научника у периоду 1918—1920. У време стварања нове државе било је главно питање њен назив. То је било за многе од изузетног значаја јер је име означавао односе између народа. Из тога су проистекли предлози за име нове државе од Велике Србије преко Државе Срба, Хрвата и Словенаца до Сједињене Србије са Србима, Хрватима и Словенцима до Државе Југословена (Југославије). Основе Љ. Трговчевић налази у ставовима већег броја научника, махом филолога (А. Белић, П. Поповић), историчара (С. Новаковић, С. Станојевић), географа и етнолога (Ј. Цвијић, Т. Борбевић, Ј. Ердељановић). По мишљењу писца, предлози за назив нове државе проистичу из ставова научника о државном уређењу, држању народа у Аустро-Угарској за време рата као и из деловања организација у емиграцији (Енглеска, Швајцарска, Француска, САД). Тиме се на изврстан начин отвара питање будућих односа и утире пут преговорима у Женеви.

Поглавље се завршава приказивањем рада научника на Конференцији мира и припремама за стварање државе. Ова делатност је обрађена веома успешно. Допринос научника је нарочито велики у прикупљању, обради и припремању материјала за Конференцију мира. Они су укључивани у државне органе (секције) са посебним задацима. Осим тога, у књизи се изнесе подаци о раду научника у слободној држави на обнови Универзитета и научног рада у Београду. Пратећи деловање научника у саставу делегација на Конференцији мира може се закључити да су играли запажену улогу у њеном раду. Вероватно су због тога неки од њих остали на овим пословима и током 1920. године када су се спроводиле одлуке Конференције и сређивали односи са суседима. На тај начин је у потпуности осветљена ова не много позната

делатност научника са свим њеним ефектима. О томе сведоче бројна иступања у комисијама, говори, политичке мисије и објављени списи. Разумљиво је да такав рад није могао да прође без политичких притисака који су доводили до извесних одступања од дотадашњих ставова и мишљења. По мишљењу писца, то је плод племе и прилика које су владале на Конференцији мира и око ње као и политичких циљева нове државе.

У облику извесног резимеа целокупног деловања српских научника дају се подаци о њиховом утицају на ток Конференције и на држање представника страних држава (нарочито савезничких). На основу тога се стиче утисак да су били добро примљени сви наступи наших научника. Њихови меморандуми, написи и говори су позитивно оцењивани, мада не увек и уважавани и прихватани. Можда се на овом месту требало више задржати и указати на разлику између куртоазног поштовања туђих ставова и неодступања од сопствених и објаснити парадокс да се не прихватају ставови о којима се иначе похвално говори. Без обзира на то, учешће наших научника на Конференцији мира је било значајно због тога што је то било прво учешће научника изван Србије на једној званичној међународној конференцији. Они су нашли место у делегацији у којој су имали готово истоветна гледишта. То је била победа идеје југословенства и уверења да нема разлике међу научним и јавним радницима Београда, Загреба, Љубљане и Сарајева.

Поред богатих библиографских података у књизи се налазе прилози с подацима везаним за рад научника, њихове функције пред рат, кретање у доба рата, места деловања као и о делатности везаној искључиво за просветни рад (Апел Београдског универзитета професорима универзитета савезничких земаља). На тај начин је читалац у потпуности обавештен о целокупном раду српских научника.

Таквим приступом Љубинка Трговчевић је у потпуности одговорила основном циљу својих истраживања. Са много појединости је приказала рад српских научника у области која често није њихова професија. Она је осетила и умела да прикаже њихов рад као допринос остварењу политичких циљева не само њихове државе већ свих југословенских народа.

Мирослав Милојевић